

Плавання до Візантії Океаном Ігоря Шевченка

Наприкінці 2009 р. у поважному 87-річному віці пішов з життя видатний український інтелектуал, славіст і візантиніст, науковець світового рівня Ігор Іванович Шевченко (10.02.1922–26.12.2009). «Майстерно вигадана вічність»^{*} візантійської мозаїки, описаної Вільямом Баталером Сйтсом у його славнозвісному «Плаванні до Візантії», прийняла до себе чи не найкращого знавця й поціновувача візантійської спадщини, її багаторічного ретельного, оригінального, а часом навіть парадоксально-дослідника і викладача.

Народився Ігор Шевченко 1922 р. у м. Радосць поблизу Варшави у родині українського офіцера-емігранта, члена уряду УНР в екзилі Івана Івановича Шевченка. Після навчання у Варшавській гімназії та ліцеї імені Адама Міцкевича продовжував освіту у Карловому університеті в Празі, де 1945 р. здобув ґрунтовну мовну підготовку і отримав докторський ступінь з класичної філології, античної історії і порівняльної лінгвістики. Емігрувавши потому до Бельгії, впродовж чотирьох років студіював класичну філологію та візантиністику в Католицькому університеті в Лювені, де також отримав ступінь доктора філософії та письма. Одночасно він відвідував в Брюсселі започаткований Візантійською фундацією семінар Анрі Грегуара, харизматичного лідера тогочасного бельгійського візантинознавства і одного з найблискупіших тогочасних європейських візантиністів, який справив вирішальний вплив на формування кола наукових зацікавлень дослідника. Саме відтоді вони пов'язані передусім з вивченням візантійської культури, з особливою увагою до пам'яток агіографії, візантійсько-слов'янських культурних впливів, епіграфіки, палеографії та виданням візантійських першоджерел.

Визначальним для особистої та наукової долі Ігоря Шевченка став 1949 р., коли, на запрошення відомого медієвіста Ернста Канторовича, він розпочав свою викладацьку кар'єру в Каліфорнійському університеті в Берклі, читаючи лекції з античної та візантійської історії. Відтоді творчий шлях науковця виявився пов'язаний з провідними науковими центрами США, серед яких Мічиганський, Колумбійський та Гарвардський університети, Центр візантиністичних студій Дамбартон Оакс у Вашингтоні, а також численними європейськими дослідницькими та навчальними установами, серед яких університети Парижа, Оксфорда, Мюнхена, Кельна, Барі, Варшави, Будапешта та інші. Від 1973 р. до виходу на пенсію 1992 р. Ігор Шевченко — професор візантійської історії та літератури класичного відділення Гарвардського університету,

* Тут і далі цитовані вірші подано у перекладі І. Шевченка за статтею: *Шевченко І. Сприйняття Візантії//Критика. — 1998. — № 11. — С. 12–16.*

де також обіймав посади заступника директора та директора Українського дослідного інституту. Годі перелічити всі дослідні установи, членом яких був науковець, — це Віденська та Британська академії наук, Американська академія наук і мистецтв, римська Національна академія Лінччі, Національна академія наук України, Американське філософське товариство та Християнське археологічне товариство в Афінах, Наукове товариство імені Т. Г. Шевченка, Міжнародний комітет грецької палеографії та інші.

Це розмаїте поєднання різних за своєю тематичною дослідницькою спрямованістю наукових інституцій є відображенням широти кола зацікавлень дослідника. Не даремно гратуляційний збірник («фестшріфт») на честь Ігоря Шевченка, виданий до його 60-річчя, мав назву “Okeanos” (1984), що підкреслювала тематичне безмежжя і глибину його інтересів. Вона ж, в свою чергу, відсилає візантиніста до назви розлогого грецького рукопису з монастиря на горі Афон, який містив енциклопедичну колекцію текстів з науки, літератури, філософії і богослов'я, себто головних сфер зацікавлення дослідника.

Саме багатоманітність наукових інтересів, ймовірно, як зауважив колега-візантиніст К. Манго, утримувала Ігоря Шевченка, подібно до його вчителя А. Грегуара, від написання «великих книг». Внаслідок цього переважна частина наукового доробку дослідника — розлогі, вдумливі статті, кожна з яких варта іншої монографії, а також публікації першоджерел. Видані ним книги (“The Society and Intellectual Life of Late Byzantium” (1981), “The Ideology, Writing and Culture of the Byzantine World” (1982), “Byzantium and the Slavs in Writing and Culture” (1991)) — це передовсім збірки статей, об'єднаних спільною тематичною спрямованістю, включно з останнім монографічним дослідженням «Україна між Сходом і Заходом», зібраним з наукових есе попередніх років (“Ukraine between East and West: Essays on Cultural History to the Beginning of the 18th Century” (1996, переклад українською — 2001)).

Дивовижною при цьому видається здатність Ігоря Шевченка поєднувати у своїх наукових розвідках прискіпливу увагу до найменших деталей і дрібниць з всеохопною глибиною узагальнень, притаманною його висновкам. Розділивши якось у одній зі своїх теоретичних статей “Two Varieties of Historical Writing” істориків на дві категорії — «гусінь», яка наполегливо збирає факти, але може охопити поглядом не більше однієї капустини і не здатна до їхнього узагальнення, і барвистих «метеликів», котрі пурхають над квітами, мережачи ефемерні гіпотези, але не знаходять для них міцного фактичного опертя, Ігор Шевченко щасливо уникнув занесення до якоїсь однієї з цих категорій, вдало поєднуючи переваги і уникаючи недоліків обох з них. Як показові приклади можна назвати, з одного боку, майже детективну скрупульозну розвідку “The Date and Author of the So-Called Fragments of Toparcha Gothicus” (1971), в якій дослідник довів, що так звана «Записка готського топарха» — не автентичне джерело, як вважали до цього дослідники, а фальсифікат XIX ст., створений її першим видавцем Карлом-Бенедиктом Газе, з іншого — вже згадувану книгу «Україна між Сходом і Заходом».

«Через Візантію» прийшов Ігор Шевченко і до українських студій, справедливо стверджуючи, що візантинознавче підґрунтя надавало йому «певну перевагу над іншими українцями», оскільки дозволяло бачити речі «в загальній перспективі»^{*}. Своїми

^{*} Ігор Шевченко: «...Говорити зовсім нормально» / Розмову вела Людмила Тарнашинська // Слово і час. — 1991. — № 2. — С. 45.

численними розвідками з історії візантійсько-слов'янських культурних зв'язків та, особливо, монографією «Україна між Сходом і Заходом» він неодноразово потверджував тезу про те, що наукове українознавство неможливе без візантинознавства, тим більше шкодуючи про відсутність в українських колег «суб'єктивної потреби... простежити ці українсько-візантійські зв'язки»^{*}.

При цьому він виявив себе на українознавчому полі не лише як непересічний талановитий дослідник, але і як організатор науки, заслуги якого перед світовою україністикою годі переоцінити. Саме він, разом з Омеляном Прицаком, стояв біля витоків однієї з найавторитетніших світових українознавчих дослідницьких установ — Українського дослідного інституту Гарвардського університету, був співзасновником і співвидавцем провідного англomовного наукового часопису з україністики “Harvard Ukrainian Studies”, Почесним президентом Української вільної академії наук (УВАН) тощо.

Вихід на пенсію не перервав дослідницької праці науковця, доповненої також активною науково-організаційною діяльністю. Ігор Шевченко залишався активним науковцем і одним з найавторитетніших світових візантиністів, впродовж двох термінів був Президентом (1986–1996 рр.), а потім — Почесним Президентом Міжнародної асоціації візантиністів, членом редакційних колегій провідних візантиністичних часописів, зокрема таких, як “Byzantinische Zeitschrift” та «Византийский Временник», високоавторитетного продовжуваного видання візантійських джерел “Corpus Fontium Historiae Byzantinae” та інших.

“That is no country for old men”, — цими словами починав згадуване на початку “Sailing to Byzantium” В. Б. Єйтс. Плавання до Візантії Океаном Ігоря Шевченка свідчить не лише про вічну юність країни ромеїв, але й про продовження життя візантійської культури у його книгах. Створений науковцем «образ Візантії», викладений у його численних наукових працях, ще надовго визначатиме сучасне «сприйняття» цієї Східної і, водночас, Європейської цивілізації, а сам він житиме й говоритиме з нами про неї через свої мистецьки довершені тексти. Можливо, саме так, як про це написав В. Б. Єйтс у останній, четвертій строфі згадуваної поеми, зміст якої «майже цілком збагнув» після першого ж прочитання замолоду, а згодом і довершено переклав українською Ігор Шевченко:

«Покинувши свою природну плоть,
Ніяк я не втілось в природний кшталт,
Але у те, що грецький золотар
Виковеє зі злата і емалі,
Щоб сонний імператор не дримав;
Або містить на гілку золоту, щоб шебетало
Вельможам Візантії та паням
Про те, що вже пройшло, проходить чи гряде»^{**}.

Від редакції «Сходу/Заходу»,
Андрій Домановський

* Ігор Шевченко: «...Говорити зовсім нормально»... — С. 46.

** Шевченко І. Сприйняття Візантії... — С. 13.